

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЛЕНІВ ЗОРЯНА ПАВЛІВНА

УДК:376-056.264:81:7(043.3)

**КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Шеремет Марія Купріянівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Інститут
корекційної педагогіки та психології,
завідувач кафедри логопедії.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Миронова Світлана Петрівна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри педагогіки та методики
дошкільної і початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Манько Наталія Володимирівна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри природничо-математичних
дисциплін та логопедії.

Захист відбудеться 22 грудня 2010 року о 14.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано „19” листопада 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні гостро порушується питання всебічного гармонійного особистісного розвитку дітей із психофізичними особливостями з метою їх подальшої успішної соціалізації. Значну частину таких дітей становлять діти з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ).

Виходячи з концепцій модернізації змісту освіти України на тлі інтегративно-інклюзивних тенденцій, основною парадигмою розвитку корекційного навчання дітей із ТПМ є гуманізація, індивідуалізація, диференціація й інтеграція корекційно-виховного процесу, що потребує запровадження інноваційних підходів.

За останні роки на міжнародному рівні та в Україні значно зростає інтерес спеціалістів різних галузей до механізму впливу мистецтва на дитину з особливими освітніми потребами в процесі корекційного навчання та виховання. Мистецтво як важливий фактор духовного розвитку особистості здійснює значний психотерапевтичний і психокорекційний вплив на емоційну сферу дитини, при цьому виконуючи катарсичну, регуляторну та комунікативну функції.

Науковці та практики в галузі корекційної освіти в пошуках ефективних засобів корекції все більше орієнтуються на використання новітніх, зокрема, й арттерапевтичних технологій на основі мистецтва в процесі навчання та виховання дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Проблема застосування арттерапії як одного із засобів корекції тяжких порушень мовлення у дітей старшого дошкільного віку є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку науки та практики корекційної освіти, яка, як зазначають В. Бондар, Н. Манько, С. Миронова, В. Тарасун, В. Тищенко, В. Синьов, М. Шеремет та ін., значною мірою орієнтована на діагностику та корекцію психічного розвитку даної категорії дітей у педагогічному процесі.

Відомо, що окрім первинного мовленнєвого дефекту у дітей із ТПМ спостерігаються складні вторинні порушення (Л. Виготський). Оскільки арттерапія насамперед є психокорекційною технологією, можна передбачити, що її застосування дасть позитивний ефект у корекції як первинних, так і вторинних нашарувань.

Проаналізувавши погляди науковців на використання засобів мистецтва з корекційною метою та усвідомивши неабияке значення впливу арттерапії на дітей із ТПМ, можна зазначити, що арттерапія не повинна залишатися тільки прерогативою роботи психотерапевтів, а й інтегративно застосовуватись у корекційно-виховній діяльності корекційних педагогів, практичних психологів, логопедів, музичних працівників освітніх закладів для дітей із ТПМ, а зокрема із заїканням.

Вирішення проблем корекції заїкання повсякчас піднімається науковцями та практиками різних галузей наук: фізіологією, психо-

патологією, психологією і, зокрема, логопедією, тому що заїкання дуже розповсюджене мовленнєве порушення, яке травмує психіку дитини, є однією з причин розвитку невротичних рис особистості, ускладнює комунікацію та взаємини з оточуючими, тяжко піддається корекції та часто рецидивує (М. Асатіані, Л. Білякова, Є. Дьякова, О. Гопіченко, С. Дель, Л. Журавльова, В. Кондратенко, С. Миронова, В. Селіверстов, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Хватцев, В. Шкловський, Р. Юрова та ін.).

Отже, реформування та модернізація системи освіти в Україні потребує запровадження інноваційних корекційних, у тому числі й арттерапевтичних, технологій для забезпечення доцільних педагогічних умов та комплексної системи організаційно-методичних і корекційно-логопедичних заходів із метою формування усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ (у тому числі із заїканням), а недостатність науково-теоретичної розробленості цієї проблеми в корекційній педагогіці дає підстави для визначення теми дослідження: **„Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилось у рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова: „Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів”. Тема роботи затверджена на засіданні Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 27.09.2007 р.) та узгоджена в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 27.11.2007 р.).

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов і методики корекції порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії.

Для досягнення мети дослідження були визначені такі **завдання**:

1. З'ясувати ступінь висвітлення досліджуваної проблеми у загальній і спеціальній психолого-педагогічній літературі.
2. Визначити рівні сформованості усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.
3. Науково обґрунтувати педагогічні умови формування усного мовлення у старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії.
4. Розробити й експериментально апробувати методику корекції усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії.

Об'єктом дослідження є мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є зміст і педагогічні умови корекції порушень усного мовлення у старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: вивчення, аналіз й узагальнення спеціальної психолого-педагогічної літератури з метою виявлення стану досліджуваної проблеми,

систематизації теоретичних положень та узагальнення педагогічного досвіду корекції усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку; аналіз спеціальних програм і корекційних методик з метою з'ясування сучасного стану корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з ТПМ, зокрема із заїканням; синтезування результатів експерименту з метою теоретичного обґрунтування доцільності застосування арттерапії в корекційному процесі.

- *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження за корекційним процесом та мовленням старших дошкільників із заїканням та без них, збір і аналіз анамнестичних даних, бесіда, метод вивчення продуктів діяльності з метою виявлення особливостей мовленнєвої діяльності дітей і створення відповідних експериментальних психолого-педагогічних умов; психолого-педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) з метою визначення рівнів сформованості усного мовлення та перевірки ефективності методики корекції усного мовлення у старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії.

- *статистичні*: кількісний і якісний аналіз одержаних експериментальних даних дослідження, статистична обробка за t-критерієм Стьюдента з метою перевірки ефективності формувального експерименту.

Методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення про мову як суспільне явище, її сутність як засобу спілкування та пізнання, систему мовної організації (Л. Виготський, О. Лурія, Ж. Піаже та ін.); вчення про мовлення як умовно-рефлекторну діяльність (І. Павлов, І. Сеченов), його взаємозв'язок з першою сигнальною системою (М. Кольцова, М. Красногорський); концепція опосередкованості розвитку особистості, її діяльністю позицією та середовищем перебування (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); положення психології щодо навчання мови як мовленнєво-мисленнєвої діяльності, взаємозв'язку вербального та невербального спілкування в комунікативній діяльності (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Лурія, С. Рубінштейн та ін.); сучасні наукові уявлення про структуру мовленнєвого дефекту у дітей із заїканням (М. Асатіані, Л. Білякова, Є. Дьякова, В. Селіверстов, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет); психолінгвістичні підходи до аналізу мовленнєвого розвитку дитини і його формування у процесі нормального та порушеного онтогенезу (М. Жинкін, О. Леонт'єв, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.); теорія взаємодії мовлення і музики (Б. Асаф'єв, О. Ворожцова, Д. Кембпелл, Б. Теплов); теорія паралельного розвитку мовлення і дитячого малюнка (О. Ніколева, К. Річчі, Р. Сільвер, Р. Тепер).

Теоретичною основою роботи виступили: культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій та концепція компенсації дефекту (Л. Виготський); фундаментальні розробки щодо закономірностей культурно-історичного, соціального та індивідуально-психологічного розвитку особистості (Б. Бернштейн, О. Леонт'єв, Д. Майєрс, Ж. Піаже); закономірності формування мовлення та принципи організації мовленнєвої діяльності дітей

(А. Богуш, Л. Калмикова, Е. Короткова, Є. Соботович, О. Ушакова, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.); концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку (Є. Соботович); концепція онтогенетично-орієнтованої системної арттерапії (О. Копитін); концепції розвитку загальної та спеціальної освіти в Україні.

Наукова новизна полягає в тому, що:

- *уперше* визначена доцільність застосування засобів арттерапії в процесі корекції усного мовлення у старших дошкільників із заїканням; виокремлено педагогічні умови (організаційно-педагогічні, загально-дидактичні, технологічні) корекційного впливу на формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії;

- *одержано* нові експериментальні дані щодо стану сформованості усного мовлення (критерії, показники та рівні) у дітей старшого дошкільного віку із заїканням;

- *обґрунтовано* методику корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, зокрема, із заїканням засобами арттерапії;

- *удосконалено*, доповнено та уточнено наукові уявлення про можливість застосування засобів арттерапії в корекційній освіті;

- *набуло подальшого розвитку* впровадження засобів арттерапії в логопедичну практику.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що створено оригінальні методики діагностики та корекції порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії, розроблено картку обстеження усного мовлення, структуру арттерапевтичного заняття, методичні рекомендації, які можуть бути використані у діяльності спеціальних і загальноосвітніх дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), у роботі психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК), у розробці курсів для інститутів післядипломної освіти, при викладанні фахових курсів у вищих педагогічних навчальних закладах за напрямом «Корекційна освіта (логопедія)».

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес спеціальних груп ДНЗ компенсуючого типу для дітей з порушеннями мовлення № 18 „Ягідка” м. Стрия, Львівської обл. (довідка № 34 від 16.01.2009 р.); № 29 „Полуничка” (довідка № 112 від 02.06.2010 р.); № 176 „Пізнайко” м. Львова (довідка № 90 від 15.03.2010 р.); загальноосвітнього ДНЗ № 14 „Калинка” (довідка № 151 від 17.06.2010 р.) м. Львова; НВК інтернатного типу для дітей з вадами розвитку Полтавської обласної ради (довідка № 234 від 15.10.2009 р.); спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для дітей з важкими вадами мовлення м. Харкова комунальної власності (довідка № 70 від 31.08.2009 р.). Загалом в експериментальному дослідженні взяло участь 170 дошкільників із заїканням і 52 – без порушень мовлення. Було опрацьовано приблизно 1537 дитячих робіт (малюнків, виробів, тощо).

Особистий внесок здобувача. У працях, написаних у співавторстві,

здобувачеві належать: структурування перспективного плану корекційної роботи з розвитку мовлення старших дошкільників [11], обґрунтування науково-методичних засад застосування музикотерапії як одного із напрямів арттерапії в системі корекції заїкання [12].

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи доповідались на Міжнародних науково-практичних конференціях: „Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології” (м. Кам'янець-Подільський, 2007, 2008), „Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті” (м. Львів, 2008), „Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні” (м. Київ, 2008), „Внесок наукових шкіл НПУ імені М. П. Драгоманова у розвиток світової та вітчизняної дефектології” (м. Київ, 2010); на IV Міжнародній науково-практичній конференції „Управління в освіті” (м. Львів, 2009); на міждисциплінарних науково-практичних конференціях з міжнародною участю „Простір арттерапії” (м. Київ, 2008 – 2010 рр.); педагогічних нарадах базових дошкільних закладів, на методичних об'єднаннях логопедів м. Львова, м. Стрия, м. Полтави та м. Харкова. Проміжні та кінцеві результати дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися й отримали схвалення на засіданнях кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова впродовж 2006 – 2010 років.

Публікації. Основний зміст дисертації відображений у 16 публікаціях: з них 11 – у наукових фахових виданнях (2 з яких написані у співавторстві), 4 – у матеріалах і тезах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (356 найменувань на 31 сторінці) та додатків. Загальний обсяг роботи – 273 сторінки, з них 185 сторінок основного тексту. Містить 9 таблиць, 7 рисунків (на 8 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання; охарактеризовано методологічні та теоретичні основи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію.

У першому розділі – **„Науково-теоретичні засади проблеми корекції порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку”** – представлено результати аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної і методичної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблем сформованості та розвитку усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), зокрема із заїканням і без мовленнєвих порушень; узагальнено історичний та соціокультурний аспекти використання терапевтичного впливу мистецтва з корекційною метою у вітчизняному та міжнародному досвіді; обґрунтовано й визначено теоретико-методичні засади корекції усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Міждисциплінарний аналіз наукових літературних джерел засвідчив, що проблема розвитку усного мовлення у дітей із заїканням багатоаспектна, а це значно ускладнює її теоретико-експериментальне вивчення. Виявлені в процесі теоретичного аналізу відмінні особливості стану сформованості усного мовлення зумовлюють необхідність поглибленого вивчення мовленнєвої діяльності старших дошкільників із заїканням.

Л. Белякова, Н. Власова, Л. Журавльова, М. Зеєман, В. Кондратенко, Р. Левіна, І. Сікорський, В. Тарасун, В. Тищенко, Е. Фрешельє, М. Хватцев, М. Шеремет, В. Шкловський та інші визначили заїкання як складне психофізичне порушення, що пов'язане з функціональними розладами мовленнєвої діяльності, а саме темпо-ритмо-інтонаційної сторони мовлення, що зумовлено судомним станом м'язів органів мовленнєвого апарату.

Загальновідомо, що таке складне мовленнєве порушення як заїкання, тільки логопедичними та медичними засобами виправити неможливо. Дуже ефективним є поєднання цієї роботи з психологічним впливом у процесі комплексного підходу. Проте існуючі методи подолання заїкання, на жаль, не завжди є достатньо ефективними, а психологічна підготовка логопедів на сьогоднішній час ще дещо недостатня, тому на допомогу приходять такий доступний засіб психокорекції як арттерапія, оскільки саме цей вплив дає можливість дитині із заїканням боротись зі своїми страхами, переживаннями з приводу власного мовлення, коригувати психоемоційну сферу, тобто все те, що підштовхує до рецидивів заїкання, особливо на час вступу до школи.

Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що науковці та практики в галузі логопедії у пошуках ефективних засобів корекції заїкання частково застосовували у своїх розробках позитивний механізм впливу музики, казки, образотворчого мистецтва як важливих технологій у комплексному підході до подолання заїкання. Зокрема, відомі спроби впровадити в логопедичну практику музикотерапію (З. Матейнова, С. Машура), казкотерапію (О. Рау), образотворче мистецтво (С. Миронова), яких, звичайно, недостатньо. Однак жодного разу не було спроб об'єднати ці напрямки в один арттерапевтичний блок, а також інтегрувати їх в програму корекційної роботи по виправленню означеного мовленнєвого порушення у старших дошкільників із заїканням в умовах спеціального закладу.

Питання становлення, розвитку та застосування арттерапії розглядалися науковцями у світовому та вітчизняному соціокультурному й історико-психолого-педагогічному досвіді всебічно: в *медичному* (Е. Гутцман, Дж. Дебуффе, Е. Ескіроль, С. Корсаков, І. Павлов, М. Річардсон, І. Сеченов, А. Хілл та ін.), *психологічному* (М. Бетенські, Е. Бурно, Л. Виготський, Д. Віннікотт, О. Вознесенська, В. Калягін, О. Копитін, Е. Крамер, Р. Лобан, М. Наумбург, К. Роджерс, К. Рудестам, М. Семаго, Н. Семаго, А. Семенович, Б. Теплов, З. Фройд, К. Юнг та ін.), *педагогічному* (Л. Аметова, Н. Ветлугіна, О. Ворожцова, Т. Комарова, Л. Лебедєва, С. Міловська, Г. Рід, Н. Сакуліна, Е. Сурно, І. Щуркова та ін.), *корекційному* (Г. Беденко, Т. Вохмяніна, Л. Гаврильченко, О. Гаврілушкіна, О. Декролі, Ж. Демор, Г. Добровольська,

Т. Зінкевич-Євстігнеєва, Л. Комісарова, В. Кондратенко, І. Левченко, І. Марченко, О. Мастюкова, О. Медведєва, Т. Миронова, Ю. Некрасова, Т. Овчіннікова, В. Оклендер, Н. Паутова, В. Петрушин, М. Поваляєва, Є. Рау, З. Рібакова, Е. Сеген, Р. Сільвер, М. Чистякова, С. Шушарджан та ін.) аспектах.

На сьогоднішній день науковці (Р. Азовцева, Л. Брусиловський, Е. Бурно, О. Вознесенська, Т. Зінкевич-Євстігнеєва, О. Копитін, З. Матейнова, С. Машура, Л. Мова, В. Петрушин, С. Рібакова, О. Свістовська та ін.) розглядають *арттерапію* як узагальнююче поняття, що містить такі напрямки: *образотерапію* (терапевтичний вплив засобами образотворчого мистецтва), *бібліотерапію* (терапевтичний вплив читання), *казкотерапію* (терапевтичний вплив казки), *музикотерапію* (терапевтичний вплив музики), *вокалотерапію* (терапевтичний вплив співу), *драматерапію* (терапевтичний вплив драматизації та інсценізації), *танцювально-рухову терапію* (терапевтичний вплив танцю та руху), *пісочну терапію* (терапевтичний вплив маніпуляцій з піском) та *лялькотерапію* (терапевтичний вплив символічного використання ляльок).

Теоретично доведено терапевтичну дію мистецтва з корекційно-розвиваючою метою, але це питання потребує розробки науково-практичного та методологічного підґрунтя (В. Бондар, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет), зокрема застосування засобів арттерапії в процесі корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням.

Таким чином, реформування системи дошкільної освіти зумовлює необхідність удосконалення теоретико-методологічних засад у логопедичній роботі з дітьми із заїканням, а застосування новітніх арттерапевтичних технологій на полісенсорній основі значно сприятиме цьому процесу.

У другому розділі – „**Особливості розвитку усного мовлення старших дошкільників із заїканням**” – представлено характеристику особливостей усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням; розкрито організацію та методику констатувального експерименту; визначено критерії, показники та рівні сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням за авторською компонентно-критеріальною системою оцінювання.

Відповідно до мети констатувального етапу дослідження було визначено наступні завдання: вивчення сучасної практики дослідження усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням; аналіз документації, анамнестичних даних, медичних заключень, бесіди з логопедами, вихователями та батьками; дослідження впливу психоемоційних станів на породження мовленнєвих висловлювань у дітей із заїканням; виявлення рівнів сформованості усного мовлення за критеріями та показниками за оригінальною діагностичною методикою з використанням засобів арттерапії.

На сучасному етапі розвитку логопедії, медицини існує багато поглядів на етіологію та механізми заїкання. Разом з тим, усі дослідники (Н. Асатіані, Л. Білякова, Т. Власова, В. Гіляровський, В. Гріне, М. Зеєман, В. Кондратенко, С. Ляпідєвський, Р. Левіна, С. Миронова, О. Рау, Е. Фрешельє, М. Хватцев та

ін.) виділяють наступні форми заїкання: *неврозоподібне* (органічне) заїкання, *невротичне* (функціональне), *змішане*. На базі клінічних та експериментальних досліджень розробляється уявлення про об'єктивну диференціацію клінічних форм заїкання.

Усне мовлення у дітей із *неврозоподібною формою* заїкання характеризується диспраксичними розладами, є порушене мелодико-темпо-ритмічне оформлення мовлення, фізіологічне та мовленнєве дихання. При цій формі часто зустрічаються порушення усіх компонентів мовленнєвої системи: звуковимови, лексики, граматики та зв'язного мовлення. Усне мовлення у дітей із *невротичною формою* заїкання спотворене затинаннями, внаслідок яких страждає просодичний бік мовлення, а отже, побудова зв'язних висловлювань із метою комунікації, навіть при достатньо сформованих фонетичних та лексико-граматичних компонентах, є утрудненою. Ускладнює процес спілкування, ще й залежність мовлення від психоемоційного стану дитини. Ці порушення спричинюють труднощі у формуванні мовленнєво-комунікативної компетенції старшого дошкільника (Л. Білякова, Р. Левіна, С. Миронова, В. Тарасун, В. Тищенко та ін.).

Сучасні науковці (С. Дель, В. Тищенко, Р. Юрова та ін.) зазначають, що останнім часом на практиці найчастіше зустрічаються діти, клінічна картина мовленнєвої патології яких буває змішаною. Тобто на фоні неврозоподібного заїкання з'являються нашарування невротичної форми внаслідок психотравмуючої ситуації, що більше впливає на ослаблену церебрастенічну психіку дитини. Такі форми називаються *змішаними* та важко піддаються корекції. Відмічено, що внаслідок мовленнєвих труднощів, діти зі змішаною формою заїкання значно звужують свою мовленнєву діяльність, тому й природно, що рівень розвитку їх паралінгвістичних можливостей низький (Л. Арутюнян, С. Дель, Л. Журавльова, Т. Когновицька, О. Лаврова, В. Тарасун).

У процесі вивчення психолого-медико-педагогічної документації дітей старшого дошкільного віку із заїканням, охоплених експериментом, нами було виявлено 42 % дітей із змішаною формою, 35 % – із неврозоподібною та 23 % – із невротичною формою заїкання.

На основі аналізу загальної симптоматики заїкання ми виокремили наступні *мовленнєві (вербальні)* особливості порушеного мовлення при заїканні в старших дошкільників: просодичні розлади (порушення темпу, ритму, інтонації, тембру, голосоутворення, сили, модульованості голосу); порушення мовленнєвого дихання; фонетико-фонематичних процесів; лексико-граматичної сторони мовлення; зв'язного мовлення; загальне зниження комунікативно-мовленнєвої активності дітей. Також у процесі детального вивчення клінічної симптоматики заїкання, окрім судом, суттєвими перешкодами для мовленнєвого акту виявились деякі *немовленнєві (невербальні)* психофізіологічні прояви даного порушення, а саме: сенсомоторні (обмежена загальна, дрібна та артикуляційна моторика, дискоординованість рухів (синкінезії, гіперкінези, тіки, тощо); розлади емоційно-вольової сфери; логофобії. Така симптоматика без адекватного

корекційного втручання нерідко може призвести до соціальної дезадаптації особистості, що заїкається.

Ураховуючи вимоги до мовленнєво-комунікативної компетенції старших дошкільників, стан та особливості мовленнєвого розвитку дітей із заїканням, логічною необхідністю стала розробка діагностики усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії.

Констатувальним експериментом було охоплено 78 дітей із заїканням, та 52 дитини без порушень мовлення старшого дошкільного віку.

Метою констатувального етапу експерименту було виявлення та порівняння рівнів сформованості усного мовлення у старших дошкільників із заїканням і без нього: *імпресивного* (обсяг і якість пасивного словника, розуміння інструкцій, виражених фразою) та *експресивного* (сформованість фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови мовлення, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням), а також *психоемоційних станів*, що здійснюють значний вплив на формування мовленнєво-комунікативної компетенції дітей.

Під сформованістю усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку визначено певний рівень розвитку імпресивного та експресивного мовлення, а також психоемоційних станів, що впливають на формування та якість усного мовленнєвого висловлювання в дітей із заїканням. Експериментальна діагностична методика, на відміну від існуючих, базується на визначенні рівня розвитку всіх складових компонентів мовленнєвої системи із частковим застосуванням інноваційних арттерапевтичних технологій, що дає ширше уявлення про стан сформованості усного мовлення дитини.

З метою обстеження імпресивного та експресивного мовлення дітей ми пропонували тестові завдання діагностичної методики, які ґрунтуються на традиційних засадах комплексного дослідження усного мовлення дітей у процесі психолого-педагогічного діагностування та логопедичного обстеження, розроблених з використанням адаптованих діагностичних методик (Ю. Гільбуха, Л. Журавльової, Г. Каше, Н. Манько, І. Марченко, А. Обухівської, Н. Пахомової, Т. Пічугіної, Є. Соботович, О. Соломеннікової, Н. Стадненко, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет), доповнюючи деякі з них арттерапевтичними. З метою обстеження загального психоемоційного стану дітей ми застосували традиційну арттерапевтичну діагностичну методику – „Малювання людини” (проективний малюнок) (А. Венгер, Ю. Гільбух, Ф. Гудінаф, К. Тейлор, Д. Харріс).

Діагностична методика констатувального етапу дослідження побудована на традиційних та інноваційних прийомах, комплексному підході й складалася з 5-и етапів, погрупованих у 3-и серії, а саме: серія № 1: обстеження *імпресивного мовлення*; серія № 2: обстеження *експресивного мовлення*: фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням); серія № 3: діагностика *психоемоційних станів*.

Критерії стану сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням були визначено за наступними показниками складових компонентів мовленнєвої системи: імпресивне та експресивне мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексико-граматична будова, комунікативні навички у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням), психоемоційні стани.

У залежності від способу виконання й оцінки завдань за визначеними критеріями, стан сформованості усного мовлення дошкільників із заїканням ми ранжували за чотирма рівнями:

- *високий рівень* – дитина володіє в повному обсязі вікової норми усним мовленням, яке використовує самостійно, діє активно й творчо при виконанні всіх завдань, сформовані компоненти імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексика, граматики, зв'язне мовлення, просодика), висока емоційна лабільність;

- *достатній рівень* – дитина володіє в повному обсязі вікової норми усним мовленням, у діях виявляє впевненість, здатність приймати допомогу дорослих, виконує всі або більшість завдань, може пояснити хід роботи, вступає в діалог, компоненти мовленнєвої системи сформовані з незначними недоліками, емоційно стабільна;

- *середній рівень* – дитина не володіє в повному обсязі вікової норми усним мовленням, користується мовленнєвим досвідом, але не завжди використовує його у практичній діяльності та новій ситуації, не завжди сприймає та використовує допомогу, найчастіше виконує завдання за конкретною вказівкою, сформованість компонентів мовленнєвої системи не є достатня, часто емоційно нестабільна;

- *низький рівень* – дитина не володіє досвідом практичної мовленнєвої діяльності, інколи відмовляється від виконання завдань, не сприймає та не використовує допомогу, найчастіше не може виконати завдання за конкретною вказівкою та допомогою, компоненти мовленнєвої системи не сформовані, емоційно дитина не є стабільна.

Порівняльний аналіз результатів дослідження стану сформованості усного мовлення дітей із заїканням і без порушень мовлення свідчить, що дошкільників із заїканням з високим рівнем сформованості усного мовлення не виявлено, тільки 10,26 % дітей із заїканням показали достатній, 26,92 % – середній, а 62,82 % – низький рівень сформованості усного мовлення. Діти без мовленнєвих порушень показали достатньо високі показники стану сформованості усного мовлення, високий рівень у 34,61 % дітей, достатній – у 53,85 %, а середній у – 11,54 %. Низького рівня сформованості усного мовлення серед цієї категорії дітей виявлено не було.

Порівняльний аналіз результатів дослідження стану сформованості усного мовлення представлено в гістограмі на рис.1.

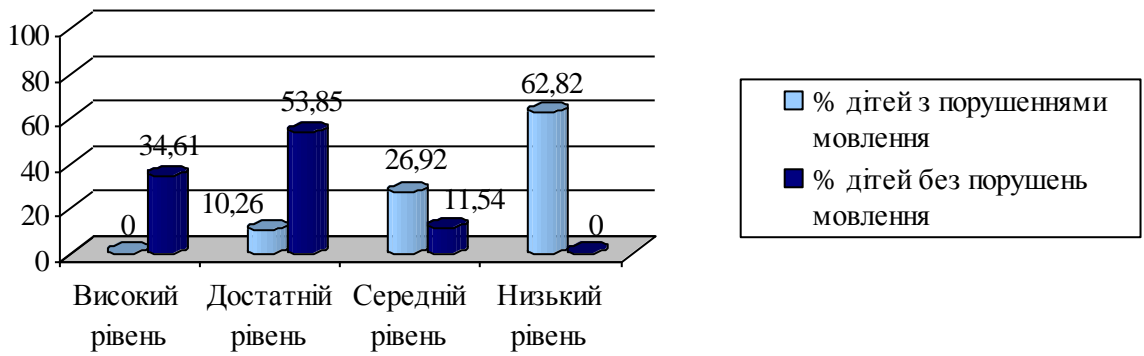

Рис. 1. Показники стану сформованості усного мовлення у старших дошкільників із заїканням та у дітей без мовленнєвих порушень (у %)

Дані експерименту показують, що діти із заїканням мають значно нижчий рівень сформованості усного мовлення. Для перевірки було обчислено відсоткову різницю індексів за формулою:

$$V_r = \frac{3,223 - 1,485}{3,223} \times 100\% = 54\%$$

V_r – відсоткова різниця індексів: експериментальної групи дітей, які не мають порушень мовлення та експериментальної групи дітей із заїканням.

Відсоткова різниця індексів засвідчила про значні відмінності в сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку, що вимагає формування нових підходів до організації та структурування процесу корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням за допомогою інноваційних арттерапевтичних технологій.

У третьому розділі – „Експериментальна методика корекції усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії” – представлено теоретичне обґрунтування методики формувального етапу експерименту, організаційні форми, принципи, зміст, педагогічні умови та етапи впровадження методики корекції порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії.

Одержані в результаті констатувального етапу експерименту кількісні та якісні дані щодо стану сформованості усного мовлення дітей вказують на необхідність застосування більш ефективних засобів корекційної роботи зі старшими дошкільниками із заїканням.

Визначено педагогічні умови корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії: 1) *організаційно-педагогічні* – створення навчально-корекційного й комунікативного середовища, здійснення диференційованого підходу з урахуванням характеру та ступеня прояву клінічної форми заїкання, реалізація комплексного підходу командою спеціалістів: логопедом, психологом, музичним керівником, вихователем, соціальним педагогом; 2) *загальнодидактичні* – використання таких принципів як наступність, етапність і системність у змісті корекції мовлення засобами арттерапії, застосування логопедичних та арттерапевтичних занять як основних форм організації навчально-мовленнєвої діяльності дошкільників, ефективних методів і прийомів роботи; 3) *технологічні* – психолого-педагогічне й

логопедичне діагностування (стартове, поточне, фініше) дитини як основа організації корекції усного мовлення, активізація роботи сенсорних аналізаторів: слухового, зорового, мовнорухового, кінестетичного, безпосередній вплив на психоемоційну сферу дітей із заїканням засобами арттерапії.

На підставі узагальнених теоретичних основ корекційно-виховного навчання старших дошкільників із заїканням визначено основні складові процесу корекції компонентів усного мовлення, а саме: *імпресивного* та *експресивного*, а також *психоемоційних станів*. Поряд із загально-дидактичними та логодидактичними принципами виокремлено спеціальні принципи онтогенетично-орієнтованої системної арттерапії, що є теоретичним підґрунтям для створення методики корекції усного мовлення старших дошкільників засобами арттерапії.

У відповідності до завдань дослідження нами було розроблено *методику корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії*, визначено її дидактичний зміст та основні етапи впровадження (див. рис. 2):

- *діагностико-превентивний*, що передбачав обстеження мовлення дітей із заїканням (взаємопроникнення констатувального та формувального етапів експерименту) та формування базових невербальних і вербальних процесів, що впливають на мовленнєву діяльність старших дошкільників із заїканням;

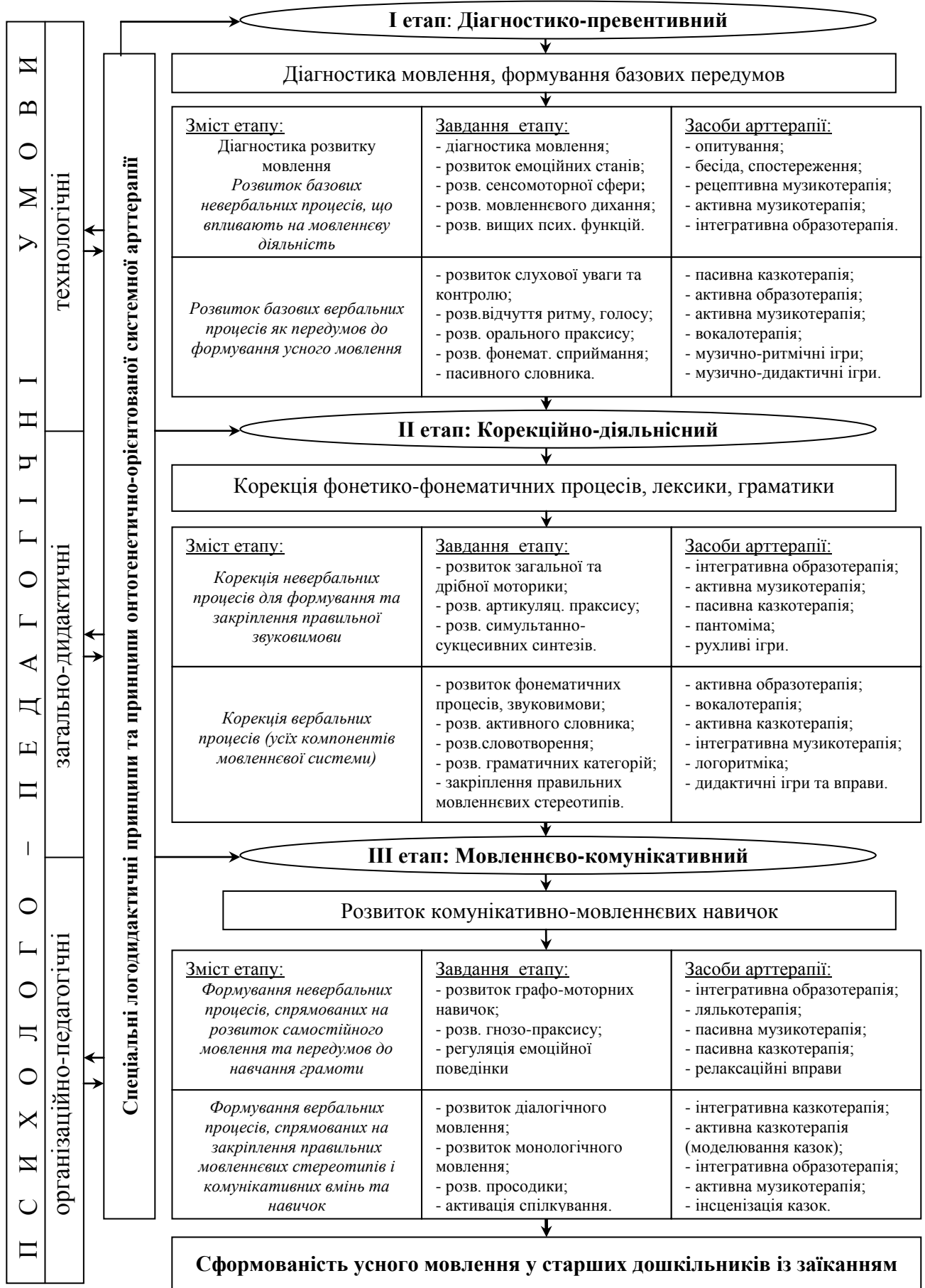
- *корекційно-діяльнісний*, що передбачав розвиток фонетико-фонематичних і лексико-граматичних компонентів мовленнєвої системи та закріплення правильних мовленнєвих стереотипів;

- *мовленнєво-комунікативний*, що передбачав розвиток самостійних комунікативних навичок у всіх формах зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Усі етапи впроваджувались послідовно, підпорядковувались єдиній меті, власному змісту, завданням та засобам реалізації у відповідності до рівнів стану сформованості усного мовлення дошкільників із заїканням.

Значна частина дітей із заїканням, що брала участь формувальному експерименті вже була раніше охоплена корекційним навчанням за класичними методиками формування усного мовлення: (обмеженого, шепітного, суміжного, відображеного та етапу правильної відповіді на запитання). Нашим завданням було закріплення правильних мовленнєвих стереотипів і розвиток самостійного та контекстного мовлення дітей вільного від затинок.

Організація корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії стала одним з основних напрямів науково-методичної й організаційно-педагогічної діяльності спеціальних закладів. Спільну спрямованість корекційно-виховної діяльності навчальних закладів і експериментальної роботи зумовило те, що експериментально-дослідницька робота стала органічним компонентом корекційно-педагогічного процесу. До формувального експерименту було залучено 92 дитини: дві експериментальні (по 23 дитини) та дві контрольні (по 23 дитини) групи дітей із заїканням, які відвідували спеціальні ДНЗ і підготовчі класи спеціальних шкіл-інтернатів.

Рисунк 2. Етапи впровадження методики корекції усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії

Оскільки експериментом були охоплені діти старшого дошкільного віку, провідними видами діяльності при корекції усного мовлення засобами арттерапії, були ігри з елементами активізації мовленнєво-комунікативного та творчого процесів навчально-виховного спрямування. Створене навчально-корекційне, мовленнєво-комунікативне середовище за допомогою терапевтичного впливу мистецтва сприяло керованості мовленнєвого розвитку дітей із заїканням, забезпеченню широких динамічних зв'язків із оточенням, наступності результатів корекційного процесу.

Основною формою організації процесу корекції мовлення дошкільників у спеціальному навчальному закладі є логопедичні заняття, тому зміст авторської методики корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії ми інтегрували в корекційно-виховний процес спеціальних закладів у вигляді арттерапевтичних занять, які проводились протягом одного навчального року в поєднанні з логопедичними. Проводили підгрупові (диференційовано для дітей із різними формами заїкання) заняття з арттерапії кожного тижня замість музично-ритмічного, яке було повністю компенсоване, ще раз на тиждень усі діти відвідували заняття з логоритміки.

Необхідною умовою є розмежування занять із арттерапії від традиційних занять у спеціальних навчальних закладах з малювання, ліплення, аплікації чи музики. На таких заняттях діти вчать володіти до деякої міри тим чи іншим видом мистецтва, техніками, жанрами (на задану тему), а в процесі арттерапевтичних занять – вільно виражають творчу експресію, почуття, емоції. Таке вираження передбачає й активну вербалізацію творчого процесу.

Таким чином, методика корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням спрямована на інтеграцію розвитку вербальних та невербальних базових чинників з метою поетапного комплексного формування компонентів мовленнєвої системи та психоемоційних станів дошкільників із заїканням і поєднує традиційні логокорекційні технології з інноваційними арттерапевтичними на полісенсорній основі.

За даними контрольного зрізу (за визначеними критеріями та показниками) у дітей експериментальної групи було виявлено суттєві позитивні зміни, що вплинули на загальну характеристику стану сформованості усного мовлення дітей із заїканням. За результатами зіставно-порівняльного аналізу одержані рівні сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням підтвердили наші дослідницькі передбачення (див. табл.1.).

Таблиця 1.

Показники рівнів сформованості усного мовлення старших дошкільників із заїканням наприкінці формувального етапу (в %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ (46 діт.)	4,35	36,96	45,64	13,04
КГ (46 діт.)	–	17,39	34,78	47,83

В експериментальній групі (ЕГ) наявні позитивні зміни. Високого рівня сформованості усного мовлення досягли 4,35 % дітей, а 36,96 % – набули достатнього рівня. Середній рівень виявили 45,65 % дітей із заїканням ЕГ. Після проведення формувального експерименту кількість дітей із заїканням низького рівня сформованості усного мовлення зменшилася до 13,04 %. Щодо дітей контрольних груп (КГ), то високого рівня стану сформованості усного мовлення діти із заїканням цієї групи не виявили, а достатній показали тільки 17,39 %, на середньому рівні відбулося зростання лише до 34,78 %. Низький рівень сформованості усного мовлення продемонструвало 47,83 % дітей із заїканням КГ.

Для перевірки обчислимо відсоткову різницю індексів станів сформованості усного мовлення дітей ЕГ та КГ за формулою:

$$V_r = \frac{2,339 - 1,700}{2,339} \times 100\% \approx 27,32\%$$

V_r – відсоткова різниця індексів: ЕГ дітей із заїканням, які навчались за експериментальною методикою та КГ дітей із заїканням, які навчались за звичайною програмою спеціального навчального закладу.

Отже, відсоткова різниця індексів на прикінцевому етапі дослідження дітей старшого дошкільного віку із заїканням експериментальної групи порівняно з контрольною групою за показниками стану сформованості усного мовлення становить $\approx 27,32\%$.

Статистичні обчислення результатів експерименту за t-критерієм Стюдента підтвердили, що загальний рівень стану сформованості усного мовлення в ЕГ дійсно відрізняється від КГ. Різниця між середніми показниками є спричинена різницею між станом усного мовлення у двох групах, а не випадковою похибкою даних внаслідок їх вибіркової оцінки.

Таким чином, результати дослідження виявили динаміку рівнів сформованості усного мовлення старших дошкільників із заїканням, його складових, що підтвердило доцільність запровадження методики корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії.

ВИСНОВКИ

1. Міждисциплінарний теоретичний аналіз наукових літературних джерел (психолого-педагогічних, лінгвістичних, лінгводидактичних, психофізіологічних, психолінгвістичних, нейропсихологічних, нейролінгвістичних, нейробіологічних, а також мистецтвознавчих і соціологічних), сучасних класичних підходів до виховання та навчання дітей у спеціальних і масових навчальних закладах дає змогу стверджувати, що проблема корекції усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, зокрема із заїканням, потребує розробки новітніх підходів з метою покращення ефективності корекційно-виховного впливу на дитину-логопата та успішної подальшої його соціалізації.

Висвітлено історичні та соціокультурні аспекти використання

терапевтичного впливу мистецтва з корекційною метою, простежено шлях становлення та виокремлення арттерапії як самостійного напрямку психокорекції, а також процес її інтегрування в освітню галузь. Проаналізовано науково-практичні розробки з питань застосування різноманітних напрямків арттерапії з метою корекційного впливу на дітей з особливостями психофізичного розвитку загалом та із заїканням, зокрема. Доповнено та конкретизовано сутність таких новітніх понять як „арттерапія”, „напрямки арттерапії”, „арттерапевтичні техніки”, „арттерапевтичні методи” в корекційній освіті та засоби їх застосування в корекційно-виховній роботі з дітьми із заїканням у процесі діагностики та корекції мовлення.

2. З'ясовано, що симптоматика заїкання проявляється у двох взаємопов'язаних і взаємообумовлених патологічних чинниках: *невербальних* (психофізіологічних) і *вербальних* (мовленнєвих) розладах, що знаходяться в міжсистемних зв'язках і впливають на породження мовленнєвого висловлювання у дошкільників із заїканням. Підтверджено наявність у дітей трьох форм заїкання (невротичної, неврозоподібної та змішаної), а також поєднання симптоматики заїкання з іншими тяжкими порушеннями мовлення. У більшості дітей старшого дошкільного віку із заїканням на фоні основного нозологічного діагнозу було виявлено недоліки розвитку усіх компонентів мовленнєвої системи (фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови та зв'язного мовлення), тобто загальне недорозвинення мовлення. Також у процесі дослідження було підтверджено залежність мовленнєвої діяльності старших дошкільників із заїканням від загального психоемоційного стану.

3. Розроблено методику дослідження усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії, уточнено й описано критерії та показники сформованості усного мовлення. Критеріями виступили такі показники: *імпресивне* (обсяг і якість пасивного словника, розуміння інструкцій, виражених фразою) та *експресивне мовлення* (сформованість фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови мовлення, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням), а також *психоемоційні стани*, що здійснюють значний вплив на формування мовленнєво-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Виявлено рівні стану сформованості усного мовлення дошкільників логопедичних груп: високий, достатній, середній і низький, охарактеризовано їх специфіку. Аналіз одержаних даних у процесі констатувального етапу експерименту засвідчив, що категорія дошкільників із заїканням знаходиться на значно нижчому рівні розвитку усного мовлення, ніж їх однолітки без мовленнєвих порушень, і є дуже неоднорідною щодо сформованості мовленнєво-комунікативної компетенції.

4. Визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії: *організаційно-педагогічні; загальнодидактичні; технологічні.*

Пряд із загальнодидактичними та логодидактичними принципами виокремлено принципи онтогенетично-орієнтованої системної арттерапії в корекційній освіті, що є теоретичним підґрунтям для створення методики корекції усного мовлення засобами арттерапії.

5. Розроблено методику корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії, що об'єднує традиційні логокорекційні й інноваційні арттерапевтичні технології та містить три послідовні етапи, що забезпечують цілісність змісту корекційно-педагогічної роботи з старшими дошкільниками із заїканням на основі полісенсорного підходу: *діагностико-превентивний, корекційно-діяльнісний, мовленнєво-комунікативний*. Кожний етап роботи має мету, завдання й спрямовується на розвиток невербальних та вербальних процесів для вирішення конкретних логопедичних задач засобами арттерапії.

Дані проведеного експериментального дослідження свідчать, що:

- 1) діагностика сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням є необхідною передумовою корекційного процесу;
- 2) успішність корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням зумовлюються змістовим аспектом навчально-мовленнєвої діяльності й необхідністю створення спеціальних умов корекційно-педагогічного навчання;
- 3) корекція усного мовлення старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії залежить від комунікативної спрямованості корекційного процесу та активізації роботи сенсорних аналізаторів;
- 4) темпи формування мовленнєво-комунікативної компетенції дітей із заїканням підвищуються при комплексному та систематичному підході до реалізації корекційно-мовленнєвих завдань і системи організаційно-методичних та корекційно-логопедичних заходів із застосуванням арттерапії;
- 5) корекційний процес залежить від мотиву й занурення дітей у ситуації мовленнєвого спілкування як на спеціальних заняттях, так і в повсякденному житті, від формування позитивного ставлення дітей до виконуваної діяльності та від активної участі дорослих у корекційно-мовленнєвій діяльності.

Підсумковий порівняльний аналіз рівнів сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням виявив значні позитивні зміни, що відбулися в процесі корекційно-педагогічного навчання дітей в експериментальних групах. Доцільність застосування методики формувального експерименту підтвердилась у процесі статистичної обробки одержаних даних.

Отже, запроваджена методика корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії є ефективною та заслуговує на поширення й запровадження у логопедичну практику.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці спеціальної програми для дошкільників із заїканням із включенням засобів арттерапії та в пошуках шляхів її реалізації в системі дошкільної освіти України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ленів З. П. Застосування музикотерапії в корекційно-виховній роботі з дітьми із особливостями психофізичного розвитку / З. П. Ленів // Імідж сучасного педагога. Науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2007. – № 4. – С. 64-66.
2. Ленів З. П. Погляди вітчизняних та зарубіжних педагогів та психологів на використання мистецтва як засобу розвитку та корекції дітей з особливими потребами / З. П. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 7. – С. 107-111.
3. Ленів З. П. Концептуальні засади музикотерапії як засобу корекції тяжких порушень мовлення у дітей / З. П. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 9. – С. 167-170.
4. Ленів З. П. Арттерапія в інклюзивній освіті / З. П. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 11. – С. 96-98.
5. Ленів З. П. Діагностичні завдання для обстеження готовності до школи дітей із ТПМ засобами арттерапії / З. П. Ленів // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. (Кам'янець-Подільський, 20-21 листопада 2008 року). – С. 82-85.
6. Ленів З. П. Концептуальні засади застосування арттерапії в корекційній освіті / З. П. Ленів // Дидактичні та соціальні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник: Вип. 10 / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Наук. світ, 2008. – С. 182-189.
7. Ленів З. П. До проблеми застосування арттерапії в корекційно-виховній роботі з дітьми-логопатами старшого дошкільного віку / З. П. Ленів // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VIII / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2008. – С. 228-234.
8. Ленів З. П. Арттерапія в корекційній роботі з дошкільниками із тяжкими порушеннями мовлення / З. П. Ленів // Дефектологія. – 2008. – № 3. – С. 27-31.
9. Ленів З. П. Казкотерапія в системі корекції мовлення та гармонізації особистості дошкільників із ТПМ / З. П. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 13. – С. 70-74.
10. Ленів З. П. Основні принципи та методи корекції порушень усного мовлення старших дошкільників засобами арттерапії / З. П. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 15. – С. 81-85.

11. Гулько З. П. Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання в школі в умовах спеціального дошкільного закладу / Марія Шеремет, Зоряна Гулько // Імідж сучасного педагога. Науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2004. – № 8-9. – С. 82-84.

12. Ленів З. П. Музикотерапія в системі корекції заїкання / Зоряна Ленів, Світлана Проців // Корекційна педагогіка: Вісник «Української асоціації корекційних педагогів». – 2008. – № 2. – С. 24-30.

13. Ленів З. П. Принципи онтогенетично орієнтованої системної арт-терапії в спеціальній освіті / З. П. Ленів // Матеріали V науково-практичної конференції з міжнародною участю [Простір арт-терапії: міф, метафора, символ] / за наук. ред. А. П. Куприкова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнєцова, О. Л. Вознесенської. – К. : Міленіум, 2008. – С. 24-27.

14. Ленів З. П. Інноваційні арттерапевтичні технології інклюзії осіб з особливими освітніми потребами. Українсько-Канадський досвід / З. П. Ленів // Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції [Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті]. – Львів : «Львівська політехніка», 2008. – С. 247-249.

15. Ленів З. П. Особливості діяльності арттерапевтичного «Інклюзивного центру творчого розвитку дітей «Калинонька» / З. П. Ленів // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції з міжнародною участю [Простір арт-терапії: хаос, структура стихія] / за наук. ред. А. П. Куприкова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнєцова, О. Л. Вознесенської, О. М. Скнар. – К. : Міленіум, 2009. – С. 31-33.

16. Ленів З. П. Проблеми використання арттерапії на сучасному етапі розвитку спеціальної освіти в Україні / З. П. Ленів // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [Управління в освіті] – Львів : ДЦМОНУ, 2009. – С. 140-141.

АНОТАЦІЇ

Ленів З. П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячено актуальній психолого-педагогічній проблемі розвитку усного мовлення старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії.

Визначені компоненти, показники та критерії оцінювання стану сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням із урахуванням яких розроблено методика корекційного навчання усного мовлення дошкільників із заїканням засобами арттерапії.

Зміст методики представлений комплексним поєднанням традиційних логопедичних та арттерапевтичних технологій з метою формування вербальних (компонентів мовленнєвої системи) та невербальних (психоемоційних і психофізичних) процесів, що впливають на мовленнєву діяльність дитини із заїканням.

Розвиток усного мовлення старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії сприяє особистісному становленню, оптимізації міжособистісних стосунків, відкриває можливості успішної соціальної інтеграції.

Ключові слова: усне мовлення, тяжкі порушення мовлення, заїкання, арттерапія, засоби арттерапії, мовленнєво-комунікативна компетенція.

Ленив З. П. Развитие устной речи детей старшего дошкольного возраста средствами арттерапии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертационное исследование посвящено актуальной психолого-педагогической проблеме развития устной речи детей старшего дошкольного возраста средствами арттерапии. В исследовании проанализированы научно-методические и социально-психологические аспекты проблемы связной речи. Конкретизировано содержание и структуру устной речи детей старшего дошкольного возраста с заиканием.

Анализ и обобщение научно-теоретического и практического опыта разработанности проблемы развития устной речи детей старшего дошкольного возраста с заиканием дали возможность выявить влияние психоэмоциональных процессов в развитии речи и формировании коммуникативной компетентности, полноценного общения и личностного становления старшего дошкольника с заиканием.

Выявленное недостаточно эффективное состояние практической коррекционной работы по развитию устной речи детей с заиканием в отечественной педагогике, обусловило актуальность, цель и задачи исследования.

Определение компонентной структуры устной речи личности, показатели и критерии оценивания уровней сформированности устной речи, позволило разработать методический аппарат диагностирования особенностей и уровней развития устной речи детей старшего дошкольного возраста с заиканием средствами арттерапии с аналогичными показателями старших дошкольников с нормальным развитием.

Инновационные средства арттерапии реализуют комплексный подход к коррекционной системе обучения, производят мощное коррегирующее влияние на развитие речевой деятельности детей старшего дошкольного возраста с заиканием.

На основании учета особенностей сформированности устной речи детей с разными клиническими формами заикания, разработана методика коррекции устной речи детей старшего дошкольного возраста с заиканием средствами арттерапии.

Содержание методики являет собой комплексное коррекционное воздействие традиционных логопедических технологий и арттерапевтических средств с целью формирования вербальных (компонентов речевой системы) и невербальных (психоэмоциональных и психофизических) составляющих речевой деятельности ребёнка с заиканием.

Реализовывалась методика путём системного внедрения трёх взаимодействующих этапов: 1) диагностико-превентивного, 2) коррекционно-деятельностного, 3) коммуникативно-речевого.

Методика коррекции устной речи у старших дошкольников с заиканием средствами арттерапии построена на арттерапевтических занятиях, которые существенно отличаются по структуре и наполнению от обычных логопедических, музыкальных, логоритмических или занятий по изобразительному искусству.

Апробация методики продемонстрировала значительные положительные результаты, которые подтвердились в процессе статистической обработки данных, полученных в исследовании.

Установлено, что использование средств арттерапии не только способствует эффективному речевому развитию дошкольников, но и личностному становлению, оптимизации межличностных отношений, открывает возможности для успешной социальной интеграции детей с заиканием.

Ключевые слова: устная речь, тяжёлые нарушения речи, заикание, арттерапия, средства арттерапии, коммуникативно-речевая компетентность.

Leniv Z. P. Correction of oral speech impairments in the senior preschool children by means of art therapy. – Manuscript.

Scientific thesis for a candidate's degree of pedagogical sciences in speciality 13.00.03 – correctional pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. – 2010.

Dissertation research is dedicated to the urgent psychological and pedagogical problem of oral speech development by means of art therapy in senior preschool children who stammer.

Determined components, indexes and evaluation criteria of the formation of oral speech degree in senior preschool children who stammer were taken into consideration while creating a didactical a methodological system for teaching oral speech in these children by means of art therapy.

Content of the methodology represents complex integration of traditional logopedic and art therapeutic technologies for the purpose of formation verbal (components of speech system) and nonverbal (psychoemotional and psychophysical) which effect speech activity of child who stammer.

Oral speech development in senior preschool children who stammer by means of art therapy favours personal formation; opens opportunities for successful social integration.

Key Words: oral speech, profound speech impairment, stammering, art therapy, means of art therapy, speech and communicative competence.